

MESLEK KURULUŞU VE FAALİYETİ

ENVER KORAY

Türkiye’de 1850 ile 1876 yılları arasında hükümet çalışmalarının mürakabe edilebilmesi için millet temsilcilerinden oluşan bir parlamento kurulması yolunda bazı şahıslarla bazı kuruluşların, hemen hepsi başarı-sızlıkla sonuçlanmış bir takım faaliyetler içinde buldukları görülmekte-dir.

Başarısızlıkla sonuçlanmış olmalarına rağmen bu faaliyetlerin, Türk-Osmanlı toplumunda meydana getirdiği etkiler olumlu şekilde gelişerek, 1877 yılında ilk Türk parlamentosunun kurulmasında önemli bir rol oynadıkları malumdur.

İşte bu çeşit faaliyetlerden birisi de “Meslek” veya “Meslekname” adlı kuruluşun çalışmalarıdır. Ne varki uzun yıllar bu kuruluş özellikle edebi-yat tarihimiz bakımından önemli yazarların yurt dışında 1867 yılında kurdukları “Yeni Osmanlılar” adlı kuruluşla aynı teşekkül olarak kabul edilmiş ve yakın zamanlara kadar böyle sanılmıştır¹. Son zamanlardaki araştırmalar Meslek teşekkülünün Yeni Osmanlılarla bir ilişkisinin bulunmadığını, amaç ve çalışma tarzlarının birbirinden çok farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu yanlışlık “Yeni Osmanlılar” adı verilen ve daha ziyade yazarlardan oluşan teşekkül hakkında ilk defa geniş ölçüde bilgi veren Ebuzziya Tefvik’in² 1909 yılında yayınladığı Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi’nde “Yeni Osmanlıların sebeb-i zuhuru” adlı yazı dizisinde anlattığı olayların, belki kendisinin de içinde bulunmasından dolayı hiçbir tenkide tabi tutulmadan doğru kabul edilerek benimsemesinden ileri gelmiştir³.

Konumuz olan Meslek kuruluşu son incelemelere ve araştırmalara göre 1867 yılı Ağustosunda Paris’te kurulmuş olan Yeni Osmanlılar teşekkülünden önce kurulmuştur. Teşekkülün ne zaman kurulduğunu kesin

¹ Enver Koray: Yeni Osmanlılar. Belleten, Sayı 186.

² Ebuzziya Tefvik bu kuruluşun tarihini anlatırken kendisinin de-ki o zaman henüz 17 yaşlarında olması lazımdır- içinde bulunduğunu yazmakta ise de, bunun ne kadar gerçekçi olduğunu gösteren bir emareye, ne kendi yazı dizisinde ne de başka kaynakta rastlamak mümkün değildir.

³ Bu kitap yakın zamanlarda iki ayrı yazar tarafından (Ziyad Ebuzziya ve Şemsettin Kutlu) sadeleştirilerek basılmıştır.

olarak tespit etmek mümkün olamamakta ise de, bazı kayıtlardan 1865 yılının yaz başlarında İstanbul'da kurulduğunu söylemek mümkündür.

Ebuzziya'nın ifadesine göre teşekkül, 1865 yılı Haziranı'nda İstanbul'da Belgrad Ormanı'nda derneğin kurucusu ve başkanı olduğu sanılan Sağır Ahmed Bey oğlu Mehmed Bey'in⁴ arkadaşları ile yaptıkları gizli bir toplantıda kurulmuştur⁵. Ebuzziya'nın bu iddiası başka yazarlar tarafından başka kaynaklara dayanılarak verilen bilgilerle de teyid olunmaktadır⁶. Ancak Ebuzziya bu kuruluşu-tabii diğerleri de- Yeni Osmanlılar olarak kabul etmektedir.

Bir kır gezintisi, bir piknik şeklinde yapılan bu toplantıda Sağır Ahmet Bey'in oğlu-toplantının bunun tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır- Mehmet Bey'den başka yakın arkadaşları Menapirzade Nuri, Kayazade Reşat, Refik, Ayetullah Bey ile Namık Kemal'in de bulunduğu anlaşılmaktadır⁷. Ancak Namık Kemal'in bu toplantıya katıldığı kesin olmakla beraber dernek çalışmalarına katıldığını gösteren başka bir delil bulunmadığı gibi aksini gösteren beyanlar bulunmaktadır⁸. Sami Paşazade Hasan Bey "bu cemiyette Namık Kemal, Ziya Bey ve Suavi Efendi dahil değildi"⁹ diye tasrih ettiği gibi Ziya Bey (Paşa)'de Paris'te yayınlanan 16 Haziran 1867 tarihli La Liberte Gazetesi'nde çıkan bir yazısında Yeni Osmanlıların bu teşekkül ile bir alakalarının bulunmadığını söyler¹⁰.

Bir kır gezintisi mahiyetinde yapıldığı anlaşılan bu ilk toplantıda gençlerin o günlerde en çok konuşulan memleket meseleleri arasında bulunan hükümet icraatının murakabesi ve bu amaçla bir parlamento kurulması ve bunun için ne yolda hareket edilmesi gerektiği hususlarının görüşüldüğü tahmin olunabilir.

⁴ Mehmet Bey, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın ağabeyisi sağır Ahmet Bey'in oğlu ve Abdülmecit devri vezirlerinden Bağdat ve Şam Valiliklerinde bulunmuş olan Gürcü Mehmet Necip Paşa'nın torunu olup Avrupa'da öğrenim görmüş, akıllı ve zeki bir kişidir.

⁵ Ebuzziya Tefrik: Yeni Osmanlılar. Sadeleştirilmiş basım. I.c.S. 82.

⁶ M. Cemal Kuntay da Ebuzziya'ya dayanarak olayı aynen vermektedir. N.K.I., İbnülemin M. Kemal İnal: Son Asır Türk Şairleri S. 942.

⁷ Ebuzziya Tefrik: Yeni Osmanlılar. I. 83, M.C. Kuntay: Namık Kemal I. 18, İbnülemin M. Kemal İnal: Sonasır Türk Şairleri s. 941.

⁸ Hadisat-ı hukukiye ve tarihiye mecmuası. Sayı 3, Say. 15. Hasan Bey'in Mektubu.

⁹ a.g.e. Aynı sayfa.

¹⁰ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: Yeni Osmanlılar. S. 341.

Ebuzziya'nın bu toplantıda kurulduğunu belirttiği¹¹ derneğin adı da bugüne kadar hemen bütün kaynaklarda Ebuzziya'ya uyularak Yeni Osmanlılar olarak kabul edilmiştir. Bazı yazarlar tarafından dernek adının "İttifak-ı Hamiyet" olduğu ileri sürülmüş ise de¹² son araştırmalarla ortaya çıkan resmi belgelerde kuruluşun "Meslek veya Meslekname" adıyla anıldığı anlaşılmıştır¹³. İttifak-ı Hamiyet adının Namık Kemal üslubu ile bir yakıştırma, bir tamlama olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak teşekkülün kurucusu ve başı olduğu kabul edilen Sağır Ahmet Bey oğlu Mehmedin Hüseyin Vasfi Paşa ile 1870 yılında Cenevre'de çıkardıkları İnkılâp Gazetesi'nin birinci sayısındaki "keşf, el-zamir" adlı makalesinde bahsettiği "üss-i medeniyet" deyiminin derneğin gerçek adı olup olmadığını da düşünmek gerekir¹⁴. Bu makalede Mehmet Bey" tesisine en ziyade çalıştığım "Üss-i Medeniyet" nam iade-i hukuk cemiyeti ismini bütün vatanseverlerin bildiği edepsizin hıyaneti ile perişan olması üzerine."¹⁵

Ebuzziya Tevfik derneğin başkanının veya kurucusunun Menapirzade Nuri Bey olduğu veya öyle tanındığını söyler¹⁶. Ebuzziya'nın kendisinin de aralarında bulunduğunu belirttiği bu kuruluş hakkında anlattıklarının pek çoğunun tarihi gerçeklere uymadığı düşünülürse onun dernek hakkındaki bilgileri-hiç olmazsa bir kısmını-Rodos'ta sürgünde bulunduğu sırada, dernek hakkında hükümet tarafından yaptırılan soruşturma sonunda Rodos'a sürgün edilen ve derneğin önde gelen üyelerinden olan İstanbul'daki Çoban Çavuş medresesi hocalarından Veliyüddin Efendi'den öğrenmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

Meslek kuruluşunun gerçek amacının ne olduğu da kesin olarak tespit edilememiş ise de, genellikle kurucuların memlekette bir devrim yaparak parlamenter bir sistem kurmak istedikleri üzerinde durulmuştur¹⁷. Bu husus cemiyet hakkında hükümetçe yaptırılan soruşturma sırasında alınan ifadelerden anlaşıldığı gibi kurucu olduğu sanılan Ahmet Bey oğlu Mehmet Bey'in İnkılâp Gazetesi'ndeki Keşf el-zamir adlı yazısında da belirtil-

¹¹ Ebuzziya Tevfik: Yeni Osmanlılar, Sadeleşmiş basım. Yayınlayan: Ziyad Ebuzziya. I. Cilt S. 82.

¹² M. Cemal Kuntay: Namık Kemal I. S. 357.

¹³ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: Yeni Osmanlılar. S. 356.

¹⁴ Prof. Dr. K. Bilgegil: a.g.e. S. 435.

¹⁵ Prof. Dr. K. Bilgegil: a.g.e. S. 435.

¹⁶ E. Tefvik: Yeni Osmanlılar Tarihi I, S. 87.

¹⁷ E. Tefvik: a.g.e. S. 82, A. Şeref: Tarih muhasebeleri. Sadeleştirilmiş Baskı (E.Koray) S. 136, M. Cemal Kuntay: N. Kemal I. çeşitli bölümler.

mektedir. Bununla beraber dernek kurucularının esas amacının o günkü siyasi iktidarı oluşturan Âli ve Fuad Paşalarla diğer hükümet ricalinin gerekirse öldürülerek kendi amaçları doğrultusunda bir sadrazam tayin ettirmek olduğu, bu maksadla Veli Efendi çayırındaki son toplantıda Mehmet Bey'in amcası Mahmut Nedim Paşa'yı aday gösterdiği, bazılarının da Ahmet Vefik Efendi'yi (Paşa) ileri sürdükleri anlaşılmaktadır¹⁸.

Soruşturma evrakında cemiyetin "fitne vü fesad" peşinde koştuğu, hükümet ricalini öldürmeyi kararlaştırdıkları şeklinde açıklanmış ise de kimlerin öldürüleceği hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

O sırada İstanbul'da İngiltere büyükelçisi olan Lord Lyon'un Osmanlı hariciye nazırı Keçecizade Fuad Paşa'dan aldığı bilgiye dayanarak İngiltere hariciye nazırı Lord Stanley'e gönderdiği 13 Haziran 1867 tarihli resmi yazıda 3 Haziran 1867 tarihinde İstanbul'da gizli bir siyasi derneğin faaliyetinin ortaya çıkarıldığını, bir kısım üyelerinin tutuklandığını, bunların kendisi ile beraber Âli Paşa ve diğer hükümet üyelerini öldürmeyi planladıklarının tespit edildiğini bildirmiş¹⁹ olması dernek kurucularının gerçek amaçlarını ortaya koymaktadır. Böyle kanlı bir işe taraftar olmayan üyeler başka alternatifleri olmadığı ileri sürülerek itirazları önlenmiştir. Kurucuların bu konuda ne derece ciddi oldukları, planın gerçekleştirilmesi sırasında İstanbul'da galeyana gelen Müslüman halkın gayri müslimlere karşı bir tedhiş hareketine girişmelerini önlemek için tedbirler almalarından anlaşılmaktadır²⁰.

Kurucuların planın tatbiki işini görüşmek üzere zaman zaman Çoban Çavuş medresesi ve diğer yerlerde toplanarak görüşmeler yaptıkları, soruşturma evrakındaki ifadelerden anlaşılmaktadır²¹. Bunlardan özellikle Çoban Çavuş medresesindeki Hoca Veliyüddin Efendi'nin ikametgahı önemli konuların görüşüldüğü yer olmuştur. Hükümetin düşürülmesi için girişilecek suikastın tertip ve tanzimi de burada görüşüldüğü gibi bunu yapacak fedailerin sağlanması konusu da burada görüşülmüştür²².

Kurucular derneğe fazla eleman sokmak için esas maksadlarını saklayarak gayelerinin medeniyet, umraniyet ve insaniyetle uğraşmak olduğunu

¹⁸ Abdurrahman Şeref: Tarih müsahabeleri. Sadeleştiren: E.Koray. S. 137.

¹⁹ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 352.

²⁰ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 366.

²¹ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 357-358.

²² Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 365.

cemiyete yeni kaydettikleri üyelere söylemektedirler²³. Asıl maksadlarını ise sonradan güvenlerini sağladıkları kişilere-ki bunlara kemal, mukbil ve karin unvanları verilmişti- anlatmaya çalışmışlardır. Başlangıçta derneğe üye kaydı yapılırken çok ketum davranıldığı, üyeler arasında genel bir ilişki kurulmasının istenmediği, mason teşkilatında olduğu gibi altışar yedişer kişilik gruplar oluşturulduğu ve her grubun başına diğer grupların tanımayacağı güvendikleri kişilerin getirildiği görülmektedir²⁴. Bu gruplaşma İtalya'da XIX. yüzyıl ortalarında İtalyan birliğini kurmak için teşkil edilmiş olan Karbonari Cemiyeti'nin gizli örgütlenmesi esas alınarak yapılmıştır²⁵. Fakat başlangıçta üye kaydı konusunda gizliliğe bu kadar önem veren kurucuların sonradan buna pek fazla gerek duymadıkları, resmi belgelerdeki sorguya çekilen sanıkların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Daha sonraları bu gizlilik o kadar terkedilirki cemiyetin üye sayısını artırmak için açıkca propaganda yapılmaktan çekinilmez. Cemiyeti medrese öğrencileri arasında yaymak ve onları da kendilerine katmak için özel elemanlar görevlendirilir²⁶. Bir taraftan da cemiyete üye kaydı yapılırken yeni üyelere cemiyetin, bozulan şeriat nizamının yeniden düzenleneceği, memlekette geniş ölçüde ıslahat yapılacağı söylendiği gibi derneğe pek çok ulema, vüzerâ ve ümeranın da dahil olduğu bildirilmek suretiyle propaganda yapıldığı soruşturma mazbatasından anlaşılmaktadır. Ebuzziya Tevfik daha da ileri giderek cemiyet mensupları arasında vezirlerden Şirvanizade Rüştü Paşa, zaptiye müşiri yardımcısı Mustafa Asım Paşa, İstanbul merkez kumandanı Macar Ömer Naili Paşa ile dernek dışında olmakla beraber dernek çalışmalarını uygun gören Keçecizade Fuad Paşa, Abdurrahman Sami Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Mehmet Rüştü Paşa, şeyhülişlâm Boşnak Refik Efendi gibi devrin ünlü devlet adamlarının bulunduğunu söyler²⁷. Ancak soruşturma mazbatasında bu şöhretli kişilerin adlarından bahsedilmemesini hükümetin olayı gereğinden fazla büyütmemek maksadından ileri geldiğini düşünmek mümkündür. Çünkü daha önce bu gibi hareketlere teşebbüs ederek yakalanmış olanlar hakkında da aynı şekilde düşünülmüş ve öyle hareket edilmiştir. Avrupa basını da durumu böyle yorumlamıştır. Bu şöhretli kişiler arasında bulunduğu bildirilen Yusuf Kâmil Paşa ve Refik Efendi soruşturma kurulu üyeleri arasında bulunmaktadır²⁸.

²³ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 361.

²⁴ E. Tevfik: a.g.e. Sadeleşmiş basım Cilt I, S. 84.

²⁵ E. Tevfik: a.g.e. Sadeleşmiş basım Cilt I, S. 84.

²⁶ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 365.

²⁷ Ebuzziya Tevfik: Yeni Osmanlılar tarihi I. Cilt S. 89.

²⁸ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 395.

Kuruluşu ve faaliyetlerini şüphe ile karşılayanlara güven vermek için sivil ve asker bölümünden yüzbinleri bulan taraftarı bulunduğu, zenginlerden büyük ölçüde para yardımı gördüğü, bu şekilde toplanmış yüzbinlerce liralara bulunduğu söylendiği gibi bazı mevki makam düşkününü kişilere de icraatın sonunda önemli makamlara getirilecekleri söylenmektedir²⁹. Böyle önemli mevkilere getirilecek kişilerin adlarını taşıyan listeler, yapılacak icraattan sonra ele geçer endişesiyle yakılmıştır³⁰.

Sonradan Yeni Osmanlılar adını alan meşhur yazarlardan Ziya Paşa, Namık Kemal gibi ünlü kişilerle bunlara yardım eden ve Yeni Osmanlıların başkanı kabul edilen Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın da dernek mensubu oldukları üyelere söylenmiştir³¹. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın bu kuruluşla bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber dernek kurucularından Mehmet, Reşad ve Nuri Beylerin ileride görüleceği gibi Paris'te 1867 yılı yazında Fazıl Paşa'nın başkanlığında kurulmuş olan Yeni Osmanlılar cemiyeti ile beraber faaliyette bulunmaları bu ihtimali takviye eder mahiyettedir. Hükümet tarafından yaptırılan soruşturma sırasında bazı üyelerin ifadeleri de bu görüşü takviye etmektedir³².

Mustafa Fazıl Paşa'nın kendi amaçları doğrultusunda o sırada İstanbul'da hükümete muhalif birçok yazarlarla sıkı ilişkilerde bulunduğu, hatta Veliâhd Murad Efendi ile de temasta olduğu bilindiği gibi³³ Sağır Ahmed Bey oğlu Mehmet Beyle de yakınlığı bilinmektedir³⁴. Ancak derneğin amacını teşkil eden millet meclisi kurma fikrinin Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e göndermiş olduğu ve bir iddiaya göre İstanbul'da Courier D'orient Gazetesi idarehanesinde yazıldığı ileri sürülen³⁵ meşhur mektubundan mülhem olduğu yolundaki iddiaya³⁶ katılmak mümkün görülmemektedir. Çünkü Meslek teşekkülünün ideolojisi Suphi Paşa oğlu Ayetullah Bey tarafından derneğin kurulduğu tahmin olunan

²⁹ a.g.e. S. 362-364.

³⁰ a.g.e. S. 363.

³¹ a.g.e. S. 369.

³² a.g.e. S. 359.

³³ Enver Koray: Yeni Osmanlılar. Belleten 186. sayı.

³⁴ İbnülemin M. Kemal İnal: Abdülhamid-i saninin notları. Türk Tarih Encümeni mecmuası S. 91-92.

³⁵ E. Koray: Yeni Osmanlılar. Belleten 186. Sayı.

³⁶ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 358.

1865 yılında hazırlandığı³⁷ dikkate alınır, ilk defa 1867'de Paris'te La Liberté Gazetesi'nde 24 Mart tarihinde yayınlanan ve bir Türkçe kopyası Sultan Abdülazize sunulan Mustafa Fazıl Paşa'nın meşhur mektubunun Meslek teşekkülünün amaçlarına örnek alınmasını düşünmek pek mümkün görünmemektedir.

Tahminlere göre dernek mensuplarının 1867 yılı Haziran'ın birinci günü İstanbul'da Veli Efendi çayırında yaptıkları toplantıda padişahın Meclis-i Vükelayı (bakanlar kurulunu) ziyaret edeceği 5 Haziran Çarşamba günü aralarında silahlı fedailerin de bulunacağı büyük bir kalabalık halinde Ayasofya Camii önünde toplanılarak buradan Bâb-ı Âli'ye gidileceği, toplantı halinde bulunan bakanlar kurulu basılarak Âli, Fuad, Mütercim Rüştü Paşalar öldürülerek, meclis dağıtılacak, ulemadan oluşacak bir heyet padişaha giderek bir millet meclisi kurulmasını öngören bir Kanun-ı Esasi (anayasa) ilan ettirilecek ve eski hükümetten boşalacak yerlere de kendilerinin hazırladıkları listede yazılı kişiler tayin ettirileceği gibi biraz fazla hayalci bir plan üzerinde görüşülmüştür³⁸.

Veli Efendi çayırında yapılan bu toplantı Meslek kuruluşunun son toplantısı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu toplantıda Bâb-ı Âli baskını görüşülürken vezirlerden bazılarının öldürülmesi ve sadrazamlığa Mehmet Bey'in amcası Mahmut Nedim Paşa'nın getirilmesinin düşünüldüğünü öğrenen Suphi Paşa oğlu Ayetullah Bey buna şiddetle itiraz etmiş ve karara engel olamayınca oradakileri şiddetle tenkit ederek toplantıyı terketmiş, durumu babası Suphi Paşa'ya anlatmıştır. Paşa, Sadrazam Âli Paşa ile arası pek iyi olmadığından Mehmet Rüştü Paşa aracılığı ile Âli Paşa'ya haber göndermiştir³⁹.

Ancak soruşturma mazbatasındaki ifadelerden olayın tutuklamalara başlanmadan önce hükümet tarafından böyle bir teşekkülün faaliyetinden şüphe edildiği ve bu maksadla gizli soruşturma ve araştırmalara girişildiği anlaşılmaktadır⁴⁰. Devrin tanınmış hekimlerinden Salih Efendi'nin adının dernek mensupları arasında geçmesinden duyduğu endişe üzerine Âli Paşa'ya giderek kendisinin böyle bir dernekten haberi bile olmadığını söylediğinde Paşa'nın "Merak etmeyiniz, biz orada kimlerin bulunduğunu çok-

³⁷ Ebuzziya Tefrik: Yeni Osmanlılar tarihi I. Cilt S. 83-84.

³⁸ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 401.

³⁹ Abdurrahman Âdil: Hadisat-ı Hukukiye ve tarihiye Mec. Sayı: 3. S. 16 Sami Paşa oğlu Hasan Bey'in makalesi.

⁴⁰ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 402.

tan biliyoruz” demesi de bu hükmü doğrular mahiyette olduğu gibi çok vesveseli ve tedbirli olan Âli Paşa'nın bu sırada Bâb-ı Âli'ye bir bölük muhafız askerle gidip gelmesi de bu fikri doğrular mahiyettedir⁴¹. Belçika'da yayımlanmakta olan Nord Gazetesi de bu hususa dikkati çekmektedir⁴².

Yukarıda da değindiğimiz gibi olayın ortaya çıkarılması Gazette d'Augustburg'un 14 Haziran 1867 tarihli İstanbul çıkışlı bir haberinde Hüseyin Daim Paşa'nın Manastır'da bir askeri birlikte görevli olan oğlunun⁴³ babasına yazdığı mektubun postahanedeki açılması üzerine kendi ile beraber yakalanan bir arkadaşının sorgulanması neticesi olmuştur⁴⁴.

Bütün bunların doğru olabileceğini kabul etsek dahi meselenin bütün taferruatı ile hükümetçe öğrenilmesinin Suphi Paşa'nın oğlu Ayetullah Bey'in ihbarı ile olduğunu mevcut delillere göre kabul etmek gerekir.

Derneğin hazırladığı Komplo hakkında yapılan soruşturma gizli tutulduğundan yerli basına hiçbir şey duyurulmamıştır. Fakat Avrupa basını soruşturmaların ilk haftasından itibaren İstanbul çıkışlı ajans haberlerine dayanarak olay hakkında geniş bir yayına başlamıştır. İlk havadis Paris'teki La Libertée Gazetesi'nin 8 Haziran 1867 tarihli baskısında görülmüştür⁴⁵. Diğer Avrupa gazeteleri haberi “İstanbul'da bir inkılâp teşebbüsü, Osmanlı İmparatorluğu'nda parlamenter idare kurulması yolunda çalışmalar” başlıkları ile vermelerine mukabil bir kısım gazeteler de olayı hükümete karşı bir komplo, bir suikasd teşebbüsü olarak vermişlerdir. Bazı gazeteler ise olayda Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın da dahil olduğunu yazmışlardır. Osmanlı tarihi ile yakından ilgilenmiş olan Fransız tarihçesi Leon Cahun de bu yayınlara katılmıştır⁴⁶.

Özellikle Fransız gazetelerinin sütunlarında geniş yer verdikleri olayı başlarında Ziya Bey'in (Paşa) bulunduğu Yeni Osmanlıların orgazine ettiği ileri sürülmesi üzerine Ziya Bey 16 Haziran 1867 tarihli La Libertée Gazetesi'nde yayınlanan bir mektubunda bunu şiddetle reddetmiş ve Yeni Osmanlıların böyle kanlı eylemleri asla uygun bulmadığını açıklamıştır⁴⁷.

⁴¹ A. Âdil: Hadisat-ı Hukukiye ve tarihiye Mecmuası. S. 3, S. 15 ve müteakib.

⁴² K. Bilgegil: a.g.e. S. 402.

⁴³ Hüseyin Daim Paşa 1859'daki Kuleli olayında bulunmuş birisi idi.

⁴⁴ K. Bilgegil: a.g.e. S. 402.

⁴⁵ K. Bilgegil: a.g.e. S. 309.

⁴⁶ K. Bilgegil: a.g.e. S. 322.

⁴⁷ K. Bilgegil: a.g.e. S. 340.

Nord Gazetesi'ne göre cemiyetin başı Ziya Beydi⁴⁸.

Avrupa gazetelerinde geniş yer verilen olaya Türkçe gazetelerde ancak iki ay sonra temas edilmiştir. Bunun, soruşturmanın güven içinde yapılmasından ileri geldiğini düşünmek mümkündür. Bununla beraber İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan Courier D'orient Gazetesi olayın ortaya çıkarılmasından kısa bir süre sonra olay üzerinde durduğu gibi hükümet himayesinde olduğu bilinen İstanbul'daki La Turquie Gazetesi de olayı basit bir zabıta haberi şeklinde kısaca sütunlarına geçirmiştir. İstanbul'daki gazetelerden olayı ilk defa soruşturma kurulunun suçlular hakkında verdiği cezaları yazmak suretiyle "Ruzname-i Ayine-i Vatan" 5 Ağustos tarihli sayısında vermiştir. Daha sonra da "Ruzname-i Ceride-i Havadis" 6 Ağustos tarihli ve 711 sayılı nushasında resmi ilan şeklinde vermiştir⁴⁹.

Meslek mensuplarının 3 Haziran 1867 de başladığı sanılan tutuklamaları ve soruşturmalarının Ağustos başlarına kadar devam ettiği ve 6 Ağustos'ta resmi gazete olan Takvim-i Vekayi de suçlulara verilen cezalar açıklanmıştır.

Yakalanan dernek mensuplarının iki ay kadar devam eden sorgulamalarını müteakıp haklarında suçluluk derecelerine göre çeşitli hapis ve sürgün cezaları verilmiştir. Yalnız Mehmet, Nuri ve Reşad Beyler yakalanamadıklarından haklarında giyabi karar verilmiştir. Olayda birinci derecede suçlu bulunan bu üç elebaşı hakkında 15 sene Akkâ Kalesi'nde sürgün cezası verilmiştir. İkinci derecede suçlu bulunanlara on sene Kıbrıs'a sürgün cezası verildiği gibi üçüncü ve dördüncü derecede suçlu bulunanlara da Rodos adasında sekiz ve dörder sene hapis kararı verilmiştir⁵⁰.

Teşekkülün kurucuları olan Mehmet, Nuri ve Reşad Beylerin, dernek faaliyetlerinin haber alınarak tutuklamaların başlaması üzerine bir süre İstanbul'da saklandıktan sonra Avrupa'ya kaçtıkları görülmektedir. Ancak bunların beraber mi kaçtıkları yoksa ayrı ayrı mı gittikleri ve hangi yoldan gittikleri hakkında bir bilgimiz olmamakla beraber daha önce Mustafa Fazıl Paşa'nın çağırması üzerine Paris'e giden, Namık Kemal, Ziya Bey, Ali Suavi ve Agah Efendi'nin oluşturdukları topluluğa katıldıkları Mehmet Bey'in 1870 yılında Cenevre'de yayınladığı İnkılâp Gazetesi'ndeki yazısın-

⁴⁸ Ziya Beyin reddiyesi muhtemeldir ki bu yazı dolayısıyla yazılmıştır.

⁴⁹ Prof. Dr. Faruk Akün: Namık Kemal'in mektupları. S. 98.

⁵⁰ K. Bilgegil: a.g.e. S.: 405-407 F. Akün: Namık Kemal'in mektupları. S. 98.

dan anlaşılmaktadır⁵¹. Üç arkadaşın Paris'teki masrafları daha önce gelenler gibi Fazıl Paşa tarafından karşılanmaktadır.

Sonradan gelenlerin de katılmasıyla oluşan bir grup kendilerine Yeni Osmanlılar adını vermişlerdir. Evvela Londra'da Muhbir adında bir gazete yayınladılar. Ali Suavi'nin başında bulunduğu bu gazeteden sonra da Hürriyet Gazetesi'ni çıkarmaya başladılar.

Mehmet Bey amacının basın yolu ile gerçekleşmesine imkân görmediğinden arkadaşlarından ayrılarak İsviçre'ye geçer ve orada Hüseyin Vasfi Paşa ile beraber İnkılâp adında yeni bir gazete neşrine başlar. İnkılâp, oldukça ölçülü muhalefet yapan ve padişahdan ziyade devrin hükümetine ve özellikle onun başındaki Âli Paşa'yı hedef alan Hürriyet Gazetesi'nden çok daha ağır yazılarıyla padişahı da karşısına almakta ve hatta böyle basın yolu ile maksada varmanın mümkün olamayacağını düşünerek tıpkı Meslek Kuruluşunun İstanbul'da uygulamayı düşündüğü ancak faaliyetlerinin haber alınması üzerine başarıya ulaşamayan eylemci faaliyeti paralelinde işler yapmayı düşünür⁵².

Meslek Kuruluşunun başta gelen diğer iki elemanı olan Reşad ve Nuri Beyler Paris'te kalarak Yeni Osmanlılar ile beraber muhalefet hareketine devam ederler⁵³. Bunlardan Reşad Bey, Hürriyet Gazetesi'nin ilk sayısından beşinci sayısına kadar gazetenin sorumlu müdürlüğünü yapar⁵⁴. 1870 Fransız-Alman savaşı sırasında Fransız ordusunda gönüllü olarak savaşmak için Fransa hükümetine baş vurmuştur. Fakat savaşa katılıp katılmadığı pek belli değildir⁵⁵.

1871 de Âli Paşa'nın ölümünden sonra sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa zamanında çıkarılan genel af üzerine diğer muhaliflerin çoğu gibi İstanbul'a dönmüştür. Ancak 1872 de Namık Kemal ile beraber çıktıkları İbret Gazetesi'nde hükümet aleyhindeki yazıları dolayısıyla iki üç ay sonra gazeteleri kapatılmış ve kendisi de arkadaşları gibi tayin edildiği Bilecik kaymakamlığına gitmiştir. Aynı emirle Namık Kemal Gelibolu mutasarrıflığına, Nuri Bey de Ankara mektubculuğuna tayin edilmişlerdir.

⁵¹ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 435.

⁵² Enver Koray: Sultan Abdülaziz'e karşı girişilen bir suikast olayı. Belleten 199. Sayı.

⁵³ Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 435-436.

⁵⁴ Enver Koray: Yeni Osmanlılar. Belleten Sayı: 186.

⁵⁵ M.C. Kuntay: Namık Kemal I. S. 382.

1876 da Kanun-ı Esasi (anayasa) ve onu müteakıp meşrutiyetin ilanı üzerine İstanbul'a gelmişlerse de Abdülhamid II. amcası Abdülaziz devrinde muhalefet hareketlerine karışanların hemen hepsini bir yolunu bularak bir daha geri gelmemek üzere İstanbul'dan uzaklaştırmış ve bu arada Reşad Bey de uzun yıllar Mersin ve Kudüs mutasarrıflıklarında kalarak Paşa unvanını almıştır⁵⁶.

Mahmut Nedim Paşa'nın siyasi suçlular için çıkardığı genel af üzerine Nuri Bey de yurda dönmüş ve yukarıda anlattığımız gibi Namık Kemal ile çıkardığı İbret Gazetesi yazı kurulunda iken Ankara mektupçuluğuna tayin olunarak İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra bütün sürgünlerle beraber sürgünde bulunduğu Akkâ'dan İstanbul'a gelmiş ve süt kardeşi olan Abdülhamid II. in padişah olması üzerine de Yıldız sarayında görevlendirilmiş aynı zamanda reji komiserliği görevinde bulunmuş ve 1906 yılında ölmüştür⁵⁷.

Meslek teşekkülünün asıl kurucusu ve başkanı olduğu kabul edilen Sağır Ahmet Bey oğlu Mehmet Bey İstanbul'dan kaçtıktan sonra 1867'de Paris'te kurulan Yeni Osmanlılar topluluğuna katılmış ise de bu kuruluşun çalışmalarını çok pasif ve yetersiz bularak bir süre sonra oradan ayrılarak 1870 de Hüseyin Vasfi Paşa ile beraber İsviçre'nin Cenevre şehrinde İnkılâp adında yeni bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Bundan önce de yine orada İttihad adlı Rumca, Ermenice ve Arapça makaleleri ihtiva eden ayrı bir gazete çıkarmış olan Mehmet Bey aslında böyle yayın yolu ile düşündüğü fikirlerin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağına bu sebeple harekete geçmek gerektiğine inanmaktadır. Bu hususu İnkılâp Gazetesi'ndeki "Keşf el-Zamir" adlı makalesinde şöyle anlatmaktadır: "ben milletin hukuk ve hürriyetini iade ettirmeye bizim melun sultanın (Sultan Abdülaziz) mahvinden başka çare tasavvur edemediğimden furuattan (ayrıntıdan) bildiğim neşriyat hususu da âciz kalemimin ianesine (yardımına) o zamanlar ihtiyaç görmediğimden yazı ile uğraşmayı fiilen inkılâp yapmak üzere ki öteden beri olduğu gibi hâlen (şimdi) de istikbalen (gelecekte) dahi maksudum (amacım) dır. İstanbul'a girip malum olan teşebbüsü ettim. Ne yazık ki Reis-i Cemiyetin (cemiyet başkanının) tam icra zamanında döneklığı ve Agah Efendi'nin ihbar-ı sır etmesi (işî açıklaması) o zamanki teşebbüsü muvaffakiyetsiz bıraktı. Zararı yok. Beklemek kaybetmek değildir"⁵⁸

⁵⁶ a.g.e. S. 383.

⁵⁷ M.C. Kuntay: Namık Kemal. I. Cilt. S. 390.

⁵⁸ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: Yeni Osmanlılar. S. 335.

Görüldüğü gibi Mehmet Bey öyle yayın yolu ile amaçlarının gerçekleşeceğine inanmamakta ve sonucun ancak bir eylemle elde edileceğine inanmaktadır. Bu emelinin gerçekleşmesi için 1868 senesi Mayıs veya Haziran başlarında gizlice İstanbul'a giderek Sultan Abdülaziz'e bir suikast girişiminde bulunursa da adlarını söylediği Agah Efendi ve cemiyet başkanı Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın dönekliği yüzünden sonuç alamamıştır⁵⁹.

Türk tarih literatüründe şimdiye kadar hemen hiç temas edilmemiş olan bu olay hakkında yalnız Ebuzziya Tevfik'in Yeni Osmanlılar tarihinde kısa bir dipnotu ile bahsedilen olayın kahramanı da Mehmet Bey değil Hüseyin Vasfi Paşa'dır⁶⁰. Her ne kadar Ebuzziya Mehmet Bey'in aynı tarihlerde İstanbul'a geldiğinden bahsederse de bunu Meslek teşekkülünü hükümete haber verdiği kabul edilen Suphi Paşa oğlu Ayetullah Bey'den intikam almak gibi basit bir sebebe bağlar⁶¹. Hükümet tarafından yaptırılan soruşturma sonunda 15 yıl sürgün cezasına çarptırılan bir kimsenin bu kadar basit bir olay için o kadar büyük bir tehlikeyi göze alması düşünülemeyeceğine göre kendisinin de ifade ettiği gibi çok daha önemli bir iş için İstanbul'a gelmiş olması lazımdır. Ancak Yeni Osmanlılar ve bu devir olayları hakkında yazılan kitap ve makalelerde bu olaydan hiç bahsedilmeyişi çok dikkat çekicidir. Özellikle Türk basınında olayı 40 sene sonra kitabında küçük bir dipnotu ile açıklayan fakat kahramanını da değişik bir kişi olarak gösteren Ebuzziya'nın acaba bunda gizlemek istediği bir amaç mı vardır? Yoksa yanlış bir bilgi hatası mı yapmaktadır? Bunu şimdilik kesin olarak tayin ve tespit etmek mümkün olamamaktadır. Esasen Ebuzziya'nın kitabında küçük bir dipnotu olarak anlattığı olay da pek inandırıcı değildir. Ona göre olay "Hüseyin Vasfi Paşa Altuncu Kostaki adlı bir Rumla kiraladıkları romorkörü içinde padişahın bulunduğu saltanat kayığı üzerine bindirerek padişahı boğmaya karar verirler. Fakat kararı uygulamaya vakit bulamadan yakalanırlar. Hüseyin Vasfi Paşa zaptiyede (emniyette) tutuklu bulunduğu sırada kaçmış ve Kostaki de Kıbrıs'a sürülmüştür"⁶². Ancak Mehmet Bey'in kendisi bu gizli İstanbul seyahatini tamamen başka bir amaçla yaptığını söylediğine ve dediklerinin doğru olduğuna inandıracak şahitler gösterdiğine göre olayı gerçek dışı saymak

⁵⁹ Enver Koray: Sultan Abdülaziz'e karşı girişilen bir suikast olayı. Belleten sayı. 199.

⁶⁰ Ebuzziya Tevfik. Yeni Osmanlılar. II. C. S. 32-34.

⁶¹ Ebuzziya Tevfik. a.g.e. Cilt I. S. 250.

⁶² a.g.e. I. Cilt. S. 32.

pek mümkün görünmüyor. Mehmet Bey İnkılâp Gazetesi'nin birinci sayısındaki "Keşf el-zamir" adlı makalesinde "tesisine en ziyade çalıştığım" "Üss-i Medeniyet" nam iade-i hukuk cemiyeti açılacağı muhakkak olan adalet mahkemesinde cezası görülmek üzere ismi bilcümle hamiyetkârının mazbutu olan edepsizin hıyaneti ile⁶³ perişan olması üzerine ileride millette hizmete yeni bir fırsat bulurum emeli ile ihtiyar-ı diyar-ı gurbet ederek Paris'e gelmişim. Paris'e geldiğimde "Yeni Osmanlılar" namıyla bir cemiyet teşekkül etti. Ben de içinde idim. Çünkü hayırlı bir maksada çalıştığı gerek reisinin ve gerek Agah Efendi ile Rifat Bey'den başka sair azasının hamiyetkârlık ve fedakârlıkları müsbet idi.

Duhulümden (girişimden) birkaç ay sonra azasından Suavi Efendi'nin (Ali Suavi) idaresi altında "Muhbir" namıyla bir gazete çıktı. Bir sene devam etti. Böyle az bir müddette mezkûr gazetenin pek çok faydalı tesiri oldu. Adı geçenin bu hizmetine hamiyetli olanlar arz-ı şükranîyet (teşekkür) ederler. Ben milletin hukuk ve hürriyetini iade ettirmeye bizim melun sultanın (Sultan Abdülaziz) mahvından başka çare tasavvur edemediğimden ve fûruattan (ayrıntı) bildiğim neşriyat hususu da âciz kaleminin ianesine (yardımına) o zamanlar ihtiyaç görmediğimden yazı ile uğraşmayıp fiilen (eylem olarak) bir inkılâp yapmak üzere -ki öteden beri olduğu gibi halen (bugün) de istikbalen (gelecekte) de maksudum (amacımdır)- İstanbul'a girip malum olan teşebbüsü ettim..."⁶⁴

Görüldüğü gibi gerçek bir ihtilalcı olan Mehmet Bey memlekette yapmayı düşündüğü inkılâbı gerçekleştirmek için hakkında sürgün kararı bulunmasına rağmen İstanbul'a gizlice gidip sultana suikasd tasarlıyacak kadar gözü pek ve ataktır. Bu gibi işlerin öyle kalemle veya söz ile yapılacağına inanmamaktadır. Namık Kemal Londra'dan babasına yazdığı bir mektupda İnkılâp Gazetesi'nden bahsederken bunu çıkarıcıların bu işde çok ciddi olduklarını, uygulamayı düşündükleri bir planları bulunduğunu, bir harekete geçeceklerine inandığını söylemektedir "Hüseyin Paşa ile Mehmet Bey'in Avrupa'da muhalefet fırkaları üzerinde buldukları itibar ise hadden ziyadedir. Eğer bunlar güzel kullanılırlarsa hakikaten istifade olunur. Yok efendilerimiz yine gaflet uykusundan baş kaldırmaz da herif-

⁶³ Suphi Paşa'nın oğlu Ayetullah Bey'i kastediyor. Üss-i Medeniyet dediği Meslek kuruluşudur.

⁶⁴ Prof. Dr. Kaya Bilgegil: a.g.e. S. 435-436.

leri kendi hallerine bırakırlarsa görürsünüzki her taraf için büyük muhataralar (tehlikeler) mukarrerdir⁶⁵.

Namık Kemal'in Londra'da tanıştığı ve kendisinden faydalandığı Fanton'un 1870 Haziranı'nda İsviçre'den kendisine yazdığı mektupda "İnkılâbı çıkarınların çok tehlikeli bir proje peşinde olduklarını, bu konuda çok tedbirli olmasını, kendisinden haber almadan bu tehlikeli işe bulaşmamasını" tenbih etmektedir⁶⁶.

Fanton'un bir süre sonra Namık Kemal'e İnkılâp yazarları hakkında yazdığı mektupta "onların yanlış yolda olduklarını, haklarında yapılacak birşey bulunmadığını, hareketlerinin uygun görülemeyeceğini, düşündükleri projeyi evvelce uygun bulmasına rağmen sonraki tutumlarını beğenmediğini, bu konunun kendisinden başkasının bilmemesi" gerektiğini söylemektedir⁶⁷. Bu mektuptan Namık Kemal'in İnkılâp yazarları ile yakın bir ilişki içinde bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ancak Namık Kemal'in Mehmet Bey ile yakın ilişkisi olduğu bilinmesine mukabil Hüseyin Vasfi Paşa ile nerede ve nasıl tanıştıkları pek iyi bilinmemekle beraber bunun Hüseyin Vasfi Paşa'nın Paris'teki Mekteb-i Osmani müdürlüğünü yaptığı⁶⁸ sırada başladığını düşünmek mümkündür.

İstanbul'da 1865 yılında kurulduğu tahmin olunan Meslek adlı kuruluşla veliahd Murat Efendi'nin bir ilişkisi bulunup bulunmadığı pek malum olmamakla beraber Hüseyin Vasfi Paşa'nın kendisi ile temasta olduğu Namık Kemal'in yukarıda belirtilen babasına yazdığı mektuptan anlaşıldığı kadar Vasfi Paşa'nın Atina'da Albert Tomas takma adıyla bulunduğu sırada veliahd Murad Efendi'ye yazıldığı ifade tarzından anlaşılan tarihsiz mektuptaki sözlerden anlaşılmaktadır⁶⁹.

Meslek kuruluşunun başı sayılan Mehmet Bey'in Hüseyin Vasfi Paşa ile Cenevre'de çıkardıkları İnkılâp Gazetesi'ndeki sert tenkidleri, o zamana kadar memleket içinde ve dışında yayınlanan muhalefet gazetelerinin yazılarından çok sert ve acımasız olması kadar başka bir özellik de göstermektedir. Başda "Yeni Osmanlılar"ın Londra'da çıkardığı Hürriyet

⁶⁵ 5 Haziran 1870 tarihli mektupdan, Prof. Dr. F. Akün: Namık Kemal'in mektupları. 333, Kuntay: Namık Kemal I. S. 94.

⁶⁶ F. Abdullah Tansel: Namık Kemal'in Avrupa mektupları. S. 206. F. Akün: a.g.e.: S. 334.

⁶⁷ Prof. Dr. F. Akün: Namık Kemal'in mektupları. S. 334.

⁶⁸ Enver Koray: Sultan Abdülaziz'e karşı bir suikasd teşebbüsü. Belleten 199. sayı 1.

⁶⁹ a.g.e. S. 199.

gazetesi olmak üzere bütün muhaliflerin hedef aldıkları Bâb-ı Âli ve özellikle Âli Paşa olduğu halde İnkılâbı çıkaranlar padişah Sultan Abdülaziz'i hedef almışlardır. Mehmet Bey'in İnkılâp Gazetesi'nin birinci sayısındaki Keşf el-zamir adlı yazısında Sultan Abdülaziz hakkında "bir hükümetin mahvı zamanı gelince Cenab-ı Hak evvela reisinin aklını alır. Onun için padişah-ı zaman (Sultan Aziz) çıldırdı. İşi gücü pehlivan güreştirmek, zuhuri kolu oynatmak, koç ve horoz dövüştürmek, Osmanlı nişanını dövüşken keçilerin ve zuhuri kolu maskaralarının boynuna ve boynuzuna takmak, bir takım hainler elinde zulüm ve fesat aleti olmak için memleketi mahvetmektedir. Milletın kanını emmektedir. Hilafeti sakıt ve hal'i vacip..."⁷⁰ gibi çok ağır ve halkı padişaha karşı ayaklandırır mahiyette bir yazı hüviyetindedir. Bu iki ihtilalcinin padişahı da hedef almaları Yeni Osmanlılar grubundaki hükümet muhalifi yazarlar tarafından uygun görülmemiş ve Hürriyet Gazetesi'nde bu yüzden tenkit bile edilmişlerdir.

1850 ile 1876 yılları arasında açık ve gizli olarak hükümete karşı meydana gelen muhalefet hareketlerinin amacı genellikle hükümet icraatını kontrol edecek ve halk temsilcilerinden oluşacak bir parlamento kurulması olmuştur. Ne varki Mehmet Bey'in dediği gibi yayın yolu ile böyle bir amacı gerçekleştirmek mümkün değildi. Basının elbette bu amacın gerçekleşmesinde bir halkoyu meydana getirmek bakımından önemli bir rolü olmuştur. Ancak bu bir hazırlayıcı olmaktan öteye gidememişti. Bunu gören Mehmet Bey 1871'de amcası Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında siyasi suçlular hakkında çıkarılmış olan genel afdan faydalanarak İstanbul'a dönmüş fakat o kadar arzuladığı parlamenter sistemin kurulduğunu göremeden 1874 yılında yakalandığı bir hastalık sonunda İstanbul'da ölmüştür.

İhtilal arkadaşı Hüseyin Vasfi Paşa da büyük bir ihtimal ile aynı af tan yararlanarak memlekete gelmiş ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmış ve gösterdiği yararlılıklardan dolayı korgeneralliğe kadar yükselmiş ise de Abdülhamid'in, amcası zamanında muhalefet hareketlerine karışmış olan bütün muhalifler gibi bir görevle İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Urfa Redif tümeni kumandanı olarak orda 1878 yılında ölmüştür⁷¹.

⁷⁰ Ebuzziya Tefvik: a.g.e. Cilt II. S. 33

⁷¹ E. Koray, Sultan Abdülaziz'e karşı girişilen bir Suikast teşebbüsü, Belleten 199. sayı.

